

RECENZIJOS

Daniel Petit, **Apophonie et catégories grammaticales dans les langues baltiques**, Leuven–Paris, Peeters, 2004, 436. (Collection Linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris, LXXXVI).

Tai aštuoniasdešimt šeštas kalbotyros serijos tomas, išleistas garsiosios Paryžiaus lingvistų draugijos. Veikalo autorius Danielis Petit'as yra jaunas prancūzų baltistas ir indoeuropeistas, Paryžiaus Aukštosios pedagoginės mokyklos (École Normale Supérieure) profesorius, studijavęs klasikinę filologiją ir lyginamąją indoeuropiečių gramatiką Paryžiuje ir Vienoje, o pats veikalas parengtas pagal habilitacijos disertaciją, apgintą 2002 m. spalio 12 d. Sorbonoje¹.

Nors D. Petit'as yra jaunas, jo baltistikos darbai jau yra sulaukę labai palankių atsiliepimų². Mano dėmesį jaunasis mokslininkas patraukė 1998 metais, kai prestižiniame prancūzų kalbotyros žurnale *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* aptikau jo kvalifikuotai parašytas kelių baltistinių leidinių recenzijas, t. y. žurnalo *Linguistica Baltica* (I), *Colloquium Pruthenicum primum*, *Analecta Indoeuropaea Cra-*

coviensia ir P. U. Dini knygos *Le lingue baltiche* (žr. BSL XCII 2, 1997, 304–310; XCIII 2, 1998, 305–315). Netrukus D. Petit'as paskelbė labai profesionalią olandų baltisto R. Derkseno monografijos *Metatony in Baltic* recenziją (BSL XCIV 2, 1999, 240–248). Pastaroji recenzija aki-vaizdžiai rodo Petit'o kompetenciją iš baltų ir indoeuropiečių kalbotyros, ypač iš fonologijos ir morfo(no)logijos. Naujausių baltistinių veikalų recenzijos D. Petit'ui, rodos, tapo įprastos, o BSL skaitytojams – laukiamos (žr. BSL XCV 2, 2000, 257–262; XCVI 2, 2001, 240–251; XCVIII 2, 2003, 242–247, 339–353; XCIX 2, 2004, 254–269).

Pirmasis baltistinis D. Petit'o tyrimas išspausdintas 1998 m. Tai studija „À propos du lituanien *Sámbaris*: la racine IE **bher-* en baltique oriental“ (BSL XCIII 1, 229–288), kurioje, kruopščiai išanalizavęs ide. **bher-* 'nešti' atitikmenis, autorius priėjo prie išvados, kad lie. *sambaris* ir sl. *svborъ* yra savarankiški dariniai, tad jų nereikėtų laikyti bendro baltų ir slavų pagonių kulto reliktais³.

Skyrium minėtina daugiausia apžvalginio pobūdžio publikacija „Introduction au lituanien“, paskelbta Paryžiaus Aukštosios pedagoginės mokyklos lingvistiniame metraštyje *LALIES* (XIX, 1999, 7–135). Šiame monografijos apimties darbe, susidedančiame iš penkių studijų, kompetentingai ir originaliai aptariamos lietuvių kalbos fonologijos (pagrindinis dėmesys

¹ Ten pat 1996 m. apginta ir daktaro disertacija iš graikų kalbos refleksyviųjų įvardžių. Disertacijoje remiamasi plačiu indoeuropietiškoju kontekstu, taip pat ir baltų kalbų faktais. Po keleto metų išleistoje monografijoje (žr. D. Petit, **sue-* en grec ancien: la famille du pronom réfléchi, Leuven, 1999) jos autorius pristatomas kaip specializuojąs iš indoeuropiečių kalbų (ypač graikų ir baltų) istorinės kalbotyros.

² Žr., pvz., V. Ambrazas, Nauji prancūzų mokslininko darbai apie lietuvių kalbą, – ALL XLII, 2000, 214–220.

³ Minimų žodžių bendros kilmės hipotezę išskėlė P. U. Dini (À propos du vieux sl. *svborъ*, – *Analecta Indoeuropaea Cracoviensia Ioannis Safarewicz memoriae dicata*, ed. W. Smoczyński, Cracoviae, 1995, 147–152).

skiriamas kirčiavimui), vardažodžio morfologijos (linksniuočių sistema ir gramatinės giminės raiška), veiksmažodžio morfologijos (diatezės ir pasyvo raida) ir dalyvių sintaksės problemos. Minimas publikacijas recenzavo ir labai gerai įvertino žymus baltų kalbų gramatikos, ypač sintaksės specialistas Vytautas Ambrazas⁴.

Be minėtų publikacijų, Petit'as yra paskelbęs vertingų baltų kalbotyros straipsnių⁵. Visai neseniai išspausdinta studija apie baltų ir slavų santykius paties Petit'o sudarytame leidinyje – žurnalo *Histoire. Épistémologie. Langage* tome, kurio didžioji dalis skirta baltų kalbotyrai (p. 5–119)⁶.

Netrumpu ir recenzijai gal kiek neįprastu įvadu siekta pabrėžti jauno ir talentingo frankofonijos pasaulio baltisto mokslinį aktyvumą ir profesinę kompetenciją, kurią tik sustiprina tai, kad Petit'as laisvai kalba lietuviškai (šia kalba Vilniaus universitete yra skaitęs paskaitų), gerai išmano latvių ir prūsų kalbas. Baltistė,

⁴ „Darbai labai turiningi, kompaktiški, juose išryškėja geras tiriamų dalykų išmanymas ir aukštas filologinės kultūros lygis“ (V. Ambrazas, op. cit., 219).

⁵ Žr. *Historische Sprachforschung*, CXIII, 2000, 259–275 (apie lie. *stuomuõ / stomuõ* ir laringalų teoriją); BSL XCV 1, 2000, 119–146 (lie. *taūsti, čūtmas* ir ide. 'tautos' pavadinimas); BSL XCVI 1, 2001, 285–310 (dėl lie. „bevardės giminės“ būdvardžių); BSL XCVII 1, 2002, 245–282 (apie vokalizmo trumpinimą ir metatoniją lie. būsimajame laike); Blt XXXV 1, 2001, 29–43 (dėl prūsų kalbos bevardės giminės daiktavardžių); Blt XXXVI 2, 2002, 173–188 (dėl *SVO* taisyklės prūsų kalboje); Res Balticae, VII, 2001, 85–92 (dėl kai kurių la.rieveiksmių); Res Balticae, VIII, 2002, 67–91 (pr. *lugno*, lie. *jėknos*: šaknies apofonija ir heteroklitinė daryba); Res Balticae, IX, 2004, 121–146 (dėl lie. *svėčias / viešnià*); LALIES, XXIV, 2004, 206–228 (apie graikų ir baltų kalbų priegaides), ir kt.

⁶ Žr. D. Petit, *Les langues baltiques et la question balto-slave, – Histoire. Épistémologie. Langage*, XXVI 2, 2004, 7–41. Žurnalą leidžia tarptautinė kalbotyros istorijos ir epistemologijos draugija (Société d'histoire et épistémologie des sciences du langage).

beje, yra ir mokslininko žmona Justyna, Poznanės universiteto auklėtinė. Su ja parengtas ir išleistas latvių kalbos vadovėlis⁷.

Recenzuojamoji Petit'o knyga yra skirta apofonijai baltų kalbų gramatinėje struktūroje, arba gramatinei apofonijai. Tiriamasis reiškinys yra vertinamas ide. lyginamosios istorinės gramatikos požiūriu, t. y. užsibrėžta nustatyti iš ide. prokalbės paveldėtus apofonijos atvejus ir užsikonservavusias išnykusios kaitos liekanas.

Be įprastų kiekvienam mokslo veikalui dalių, t. y. pratarinės, trumpo įvado (p. 5–13), išvadų (p. 363–374), žodžių rodyklės (p. 375–410) ir bibliografijos (p. 411–436), monografija susideda iš šešių skyrių, kurių apimtį daugiausia lėmė mokslininko turėtų duomenų kiekis. Kiekvieno skyriaus objektas yra paveldėtosios apofonijos būklė, apibūdinanti atskirą gramatinę kategoriją, pvz., giminės, nuosakos, asmens. Pabrėžtina, kad monografijos autorių domina tik balsių kaita, vykstanti žodžių ir jų formų šaknyse (šakninė apofonija). Kaip paveldėtoji apofonija manifestuojama priesagose, galėtų būti kito monografinio tyrimo tema.

Aptariamojo veikalą didžiąją dalį (apie 2 trečdalius) sudaro trys skyriai, kuriuose tiriama, kiek paveldėtąją šakninę apofoniją išlaikė gramatinės linksnio (p. 23–121), nuosakos (p. 193–288) ir laiko (p. 289–361) kategorijos. Įskaičiaus (p. 123–169), o ypač giminės (p. 171–191) ir asmens (p. 15–22) kategorijas kreipiamas gerokai mažiau dėmesio, mat jų ryšys su paveldėtąja balsių kaita baltų kalbose yra palyginti menkas (asmens kategorijos raiškai balsių kaita, rodos, nebuvo būdinga jau ide. laikais, žr. toliau).

Baltų ir indoeuropiečių lyginamosios istorinės kalbotyros tyrėjams yra žinoma, kad baltų kalbos yra išlaikiusios paveldėtosios ide. apofonijos pagrindinius bruožus, o kai kuriuos balsių kaitos tipus atnaujinusios, ką ne ką ir praradusios⁸.

Lietuvių kalbos balsių kaitą žodžių šaknyse iš klasikinės ide. kalbotyros pozicijų pirmieji ap-

⁷ J. Petit, D. Petit, *Parlons letton*, Paris, 2004.

⁸ Žr. C. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo etc., 1966, 120 tt.; Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, I, Vilnius, 1980, 89 tt., ir kt.

rašė A. Schleicheris ir A. Leskianas⁹ (F. Kuršaičio gramatikoje daugiausia remtasi Schleicheriu). Vėliau lietuvių kalbos ir apskritai baltų kalbų apofonija ir diachroniškai, ir sinchroniškai tyrė daugelis mokslininkų. Iš diachroninių tyrimų pirmiausia minėtini fundamentalūs indoeuropeistiniai J. Kuryłowiczaus veikalai¹⁰, S. Karaliūno darbas¹¹, R. Venckutės disertacija ir straipsniai¹² (pastarosiose publikacijose istorinės išvados yra paremtos lietuvių kalbos balsių kaitos posistemų tyrimu). Didžiausias grynai sinchroninio pobūdžio darbas yra G. Akelaitienės daktaro disertacija¹³ (autorė remiasi A. Girdenio konspektyviai išdėstytais apofonijos mikrosistemų aprašymo principais¹⁴).

⁹ Žr. A. Schleicher, *Litauische Grammatik*, Prag, 1856; A. Leskien, *Der Ablaut in den Wurzelsilben im Litauischen*, Leipzig, 1884. Apie lietuvių kalbos apofonijos tyrimų pradžią žr. G. Akelaitienė, *Balsių kaitos aprašai nuo Augusto Schleicherio iki Kazimiero Jauniaus*, – ALL XLIII, 2000, 3–10.

¹⁰ J. Kuryłowicz, *Āpophonie en indoeuropéen*, Wrocław, 1956; *idem*, *Indogermanische Grammatik*, II. Akzent, Ablaut, Heidelberg, 1968.

¹¹ Žr. S. Karaliūnas, *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*, Vilnius, 1987, 149–215 (apofonijos *ie* : *ei* ir *uo* : *au* susidarymas rytų baltų kalbose).

¹² Р. Венцуте, *Литовский аблаут (современное состояние и и.-е. модель)*. Диссертация канд. филол. н., Москва, 1971; R. Venckutė, *Metatonija, apofonija ir neopofonija*, – Blt XVII 2, 1981, 177–184; *idem*: *Lietuvių kalbos kiekybinė balsių kaita (apofonija)*, – Blt XIX 2, 1983, 125–129; *Apie reguliarius ir neregulius apofoninius santykius dabartinėje lietuvių kalboje*, – Klb XXIII 1, 1971, 79–88.

¹³ Žr. G. Akelaitienė, *Morfonologinės balsių kaitos dabartinėje lietuvių kalboje*. Humanitarinių m. dr. disertacija, Vilnius, 1993; *plg. t. p. a u t. straipsnius: Morfonologinės kiekybinės kaitos prezenso: preterito paradigmoje*, – *Kalbotyra*, XLIII 1, 1994, 5–10; *Kiekybinės kaitos ir jų ikoninė funkcija*, – *Kalbotyra*, XLIV 1, 1995, 5–11; *Morfonologinės balsių kaitos funkcijos*, – Blt XXXII 1, 1997, 49–55, ir kt.

¹⁴ Žr. A. Girdenis, *Morfonologijos reiškieniai*, – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red.

Nepaisant gana gausių darbų vis dėlto Petit'as pirmasis išsamiai ištyrė, kaip paveldėtoji apofonija reiškiasi visoje baltų kalbų gramatinių kategorijų sistemoje. Tai aptariamajam monografiniam tyrimui laiduoja naujumą. Kitu naujumo požymiu laikyčiau šiuolaikinės teoriškai pagrįstos metodologijos taikymą. Esu linkęs visiškai pritarti Petit'o išvadai, kad apofonijos manifestaciją šaknyse sąlygoja du tarpusavyje susiję veiksniai, t. y. 1) žodžio šaknies sandara ir 2) žodžio morfologinis tipas: šaknies apofonija, kurią implikuoja žodžio morfologinis tipas, realizuojama esant tam tikrai žodžio šaknies sandarai (*plg. p. 366*). Pavyzdžiui, *a* asmenuotės veiksmožodžiai manifestuoja (istoriškai) kiekybinę paveldėtąją apofoniją prezense-preterite paprastai tada, kai jų es. l. šaknis yra [CeRC-] sandaros (*peřka* : *piřko*, *reřka* : *riřko*, *veřka* : *viřko* ir t. t.). Jei es. laiko šaknies struktūra yra kitokia, minėta balsių kaita nevyks, *plg. ėipa* ir *ėipo*, *sũka* ir *sũko*. Kita vertus, apofonijos nepatirs ir [CeRC-] šaknies, bet *ia* asmenuotės veiksmožodžiai, *plg. geřbia* ir *geřbė*, *mėľzia* ir *mėľžė*, *teřpia* ir *teřpė*. Tai jokiū būdu nereiškia, kad *ia* asmenuotė apskritai neimplikuoja apofonijos – kai es. laiko šaknis yra [CVC-] sandaros, balsių kaita reiškiasi, *pvz.: kėlia* : *kėlė*, *nėria* : *nėrė*, *rėmia* : *rėmė*, *lėkia* : *lėkė*, *slėpia* : *slėpė*, *gėria* : *gėrė*, *kũria* : *kũrė*, *stũmia* : *stũmė* (deja, čia jau išeiname už paveldėtosios balsių kaitos ribų)¹⁵.

Balsių kaitą lemiančių dviejų minėtų veiksnių tarpusavio sąveikos idėja laikytina perspektyvia ir aprašant dabartinių kalbų apofonijos sistemas. Į abu veiksnius – žodžio morfologinį tipą ir šaknies sandarą – yra atkreipę dėmesį ir ankstesni balsių kaitos tyrėjai¹⁶, tačiau

V. Ambrazas, Vilnius, 1994 (ir vėlesni leidimai), 41–49; *idem*, *Morphonology*, – *Lithuanian Grammar*, ed. by V. Ambrazas, Vilnius, 1997, 59–76.

¹⁵ Iš tiesų vaizdas yra sudėtingesnis negu čia parodyta, nes į „žaidimo taisykles“ reikia įtraukti ne tik esamojo, bet ir būtojo kartinio laiko morfologinį tipą – *o* resp. *ė* asmenuotę.

¹⁶ Žr., *pvz.*, R. Venckutė, – Blt XVII 2, 180 tt.; Blt XIX 2, 126 tt.; G. Akelaitienė, – Klb XLIII 1, 6 tt.

Petit'as bene pirmasis konstatavo šių veiksmių tarpusavio ryšį¹⁷.

Paveldėtoji apofonija baltų kalbose yra būdingesnė ne gramatikos, o leksikos (žodžių darybos) sistemai. Tai galėtų rodyti, kad daugelį senovinių balsių kaitos priešpriešų, kažkada apibūdinusių gramatines kategorijas, baltų kalbos prarado. Pagal santykį su paveldėtąja apofonija monografijoje skiriamos keturios gramatinių kategorijų grupės: 1) kategorijos, kurioms apofonija nebūdinga nuo ide. prokalbės laikų ir, suprantama, baltų kalbose negali būti jos pėdsakų (*asmens* kategorija); 2) kategorijos, kurių raiškai ide. prokalbėje galėjo būti pasitelkiamos balsių kaitos, tačiau baltų kalbose jų pėdsakų neaptinkama (*skaičiaus* ir *giminės* kategorijos); 3) kategorijos, ide. laikų paveldėtąją apofoniją baltų kalbose reprezentuojančios tik netiesiogiai, *membra disjecta* atvejais (*linksnio* kategorija); 4) kategorijos, kurių raiškoje paveldėtąją apofoniją baltų kalbos išlaikė, tiksliau – išplėtojo (*nuosakos* ir *laiko* kategorijos).

Paveldėtoji apofonija baltų kalbų gramatinėje sistemoje ir analizuojama remiantis minėta klasifikacija, išskyrus linksnio kategoriją, kuri aptarta iškart po asmens kategorijos. Klasifikacija, Petit'o pasiūlyta ištyrus medžiagą, tinka ne tik diachroninei analizei (žiūrima, ar ide. apofonija išlaikyta resp. ir atnaujinta, ar prarasta), bet ir sinchroniam aprašui, kai ieškoma atsakymo, ar tam tikrų kategorijų raiškai apofonija pasitelkiama ar ne (plg. p. 368). Kaip matyti iš autoriaus tyrimo rezultatų, ide. gramatinę balsių kaitą žodžių šaknyse baltų kalbos išlaikė tik nuosakos ir laiko kategorijose.

Svarbiausias ir neretai sunkiausias klausimas, į kurį turi atsakyti diachronijos tyrėjas – reiškinų formavimosi ir raidos chronologija. Neabejotina, kad baltų prokalbėje, ar bendrabaltiškais laikais, paveldėtoji gramatinė apofonija

buvo manifestuojama plačiau negu raštų epochos pradžios ar juo labiau dabartinėse baltų kalbose. Autorius kelia hipotezę, kad protobaltams buvo pažįstamas apofoninės priešpriešos šakninių žodžių paradigmoje (linksnio kategorija): sg. nom. paprastai manifestavęs pamatinį (pvz.: **peuk-* 'pušis', **uod-* 'vandu'), o kiti linksniai – silpnąji (šiuo atveju – **puk-*, **ud-*) laipsnį (žr. p. 71–120)¹⁸. Dėl to, ar protobaltai apofoniją panaudojo skaičiaus kategorijos raiškai, Petit'o nuomonė yra neigytvi. Ide. prokalbėje šio tipo gramatinė apofonija plačiau pažįstama veiksmoždzio sistemai (pvz., atematiniam prezensams, šakniniams perfektams), o vardažodžio sistemoje buvusi išimtinė. Vienintelį daiktavardžio atvejį pr. (vak. bl.) *wirds* 'žodis' (< ide. **urd^h-*): lie. *vardas*, la. *vārdas* (< ide. **uord^h-*), galintį reflektuoti sg. : pl. (kolektyvo) apofoninę priešpriešą, monografijos autorius linkęs interpretuoti kaip leksinius (tarminius) variantus (p. 128 t.). Tai, kad jokių ide. balsių kaitos pėdsakų neaptinkama baltų veiksmoždzio skaičiaus kategorijos raiškoje, atrodo netikėta, nes ide. atematinė veiksmoždzio prezense ir perfekte šakninė apofonija buvo reguliari, plg. ide. 1 sg. **hes-mi* 'esu' ... ir 1 pl. **hs-me-* ... (> s. i. *ásmi* ... ir *smáh* ...; gr. *ειμί* ... ir *εσμεν* ...), p. 130. Analizė argumentuota, tačiau lieka neaišku, kaip autorius būtų linkęs interpretuoti S. Karaliūno prabaltams rekonstruojamas apofonines sg. : pl. priešpriešas, pvz.: 1 sg. **léid-mi* : 1 pl. **lid-mè* (atematinis tipas), 1 sg. **láid-ō* : 1 pl. **lid-mè* (mišrusis tipas)¹⁹. Gal tai baltų išplėtotą paveldėtoji pamatinio : silpnojo laipsnio kaita?

Kaip paveldėtoji balsių kaita pamažu nyksta, rodo ir istorinių laikų duomenys. Antai senuosiuose raštuose atematinio veiksmoždzio 'būti' es. l. veikiamasis dalyvis *s-antis* 'esantis' (< ide. **hs-ont-*), pasižymintis silpnuoju (nuli-

¹⁷ Visai kitas dalykas yra neseniai pastebėtas polinkis derinti kamiengalio ir šaknies vokalizmą (tam tikra sinharmonizmo apraiška) preterito paradigmoje, žr. G. A k e l a i t i e n ė, op. cit., 9. Panašaus polinkio esama ir žodžių daryboje, žr. i d e m, Balsių derinimo polinkis galūnių vediniuose, – LKK XXXVIII, 1997, 147–150.

¹⁸ Plg. panašų reiškinį, išlaikytą *n* kamieno daiktavardžių kamiengalyje: **-ōn* (pvz., *piemuō*) nom. sg. ir **-ēn-* (pvz., gen. sg. *piemeñs*... nom. pl. *piemenys*...) – kiti linksniai (pailgintojo-pamatinio laipsnių priešprieša).

¹⁹ Žr. S. K a r a l i ū n a s, Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė, Vilnius, 1987, 114, 216 tt.

niu) laipsniu, priešpriešinamas pamatinio šaknies laipsnio indikatyvi (pvz., 1 sg. *es-mi* < ide. **hes-mi*). Kad nykimo procesas yra gyvas, vykstantis, galima sakyti, mūsų dienomis, matyti iš Zietelos šnekos, kur sporadiškai atsisakoma apofoninio kontrasto laiko kategorijos raiškoje, pvz., *peřka* : *piřko* → *piřka*, *piřko*²⁰. Petit'o nuomone, procesai, vykstantys paveldėtosios gramatinės apofonijos sistemoje paklūsta nuolat pasikartojančiam baltų kalbose polinkiui „apriboti apofonijos sritį binarinėmis opozicijomis: pavyzdžiui, laiko raiškoje šakninė apofonija gyvuoja tik binarine pora <prezensas : preteritas>; taip pat nuosakos kategorijoje ji reiškiasi tik binarine pora <indikatyvas : infinityvas>“ (p. 370). Pati idėja, tiesa, nėra visai nauja – ją Petit'as formuluoja remdamasis Wojciecho Smoczyńskiego, tyrusio baltų priebalstinio kamieno daiktavardžių morfonologijos raidą, pastebėjimu²¹. Apskritai tendencija į binarines priešpriešas yra bendresnio pobūdžio reiškinys, akivaizdus ne tik morfonologijos, bet ir gramatinių kategorijų raidoje (plg. giminės ir skaičiaus kategorijas), aptinkamas ir kitose kalbose, pvz., slavų.

Konstatavęs baltų šakninei apofonijai būdingą polinkį į binarines priešpriešas autorius kelia esminius balsių kaitos raidos supratimui klausimus, kaip antai: a) kodėl vienos gramatinės kategorijos apofoniją išlaikė, o kitos – prarado?; b) kodėl nuosakos kategorijos raiškoje balsių kaita apibūdina tik <indikatyvo/ infinityvo> priešpriešą ir visiškai nepažįstama optatyviui, imperatyviui, dalyviams?; c) kodėl laiko kategorijos raiškoje apofonija panaudojama tik <prezentui/ preteritui> priešpriešinti?; d) ko-

²⁰ Žr. A. Vidugiris, Zietelos šnekos žodynas, Vilnius, 1998, 485 t.

²¹ Žr. W. Smoczyński, Staroliteńskie *źmuo*, *źmuni* na tle prabałtyckich rzeczowników atematycznych, – ALL XLIII, 2000, 20 tt. (= idem, Język litewski w perspektywie porównawczej, Kraków, 2001, 232 tt.). Polinkį riboti paradigmę apofoniją binarinėmis priešpriešomis straipsnio autorius kildina iš priešistorinio lietuvių kalbos laikotarpio ir įvardija le. „dytematizm“ (plg. Petit'o „bithématique apophonique“).

dėl laiko kategorija išlaikė šakninę apofoniją, o skaičiaus kategorija ją visiškai prarado nuo baltų prokalbės laikų? (žr. p. 371).

D. Petit'as teisis, kad vieno atsakymo į šiuos klausimus negali būti – paveldėtųjų balsių kaitų išlaikymą resp. praradimą lėmė daugelis veiksnių. Logiška manyti, kad baltų prokalbėje išnyko tos kaitos, kurios jau ide. laikais buvo retos, išimtinės, pvz., apofonija, susijusi su gramatinės giminės raiška (žr. ten pat).

Autoriaus nuomone, pats svarbiausias ir drauge sunkiausiai įvertinamas veiksnys yra morfolginės priklausomybės lygis, leidžiantis skirti pamatines ir išvestines (pamatuotąsias) formas (*formes de fondation* ir *formes fondées*). Kategorijose, kurios gramatinę apofoniją prarado, kalbamosios formos aptinkamos kaip išvestinės, subordinuotos pamatinėms formoms, iš kurių perima vokalizmo laipsnį. Pavyzdžiui, dabartinių baltų kalbų dalyviai balsių kaitos atžvilgiu nesiskiria nuo atsakančių pamatinių indikatyvo formų. Apofonijos nykimas yra glaudžiai susijęs su formų morfolginio statuso pasikeitimu, t. y. su jų perėjimu iš pamatinių į išvestines (žr. p. 372). Tad, autoriaus nuomone, „svarbu paaiškinti ne tik apofonijos išnykimą tam tikrose gramatinėse kategorijose, bet ir formų, kurios jas manifestuoja, statuso pasikeitimą. Šiuo atžvilgiu atrodo, kad apofonijos išlaikymas resp. praradimas galėtų būti susijęs su didesne ar mažesne kalbamos kategorijos gramatikalizacija“ (p. 372 t.). Iš tikro, kategorijos, kurias labiausiai palietė šakninės apofonijos nykimas (asmens, skaičiaus, giminės ir linksnio) pasižymi didžiausiu gramatiškumu (atskiras kategorijos narys apibrėžiamas pagal santykį su kitu nariu ar nariais, be kurio ar kurių negali egzistuoti). Priešingai, laiko kategorijos paveldėtieji nariai (prezensas, preteritas), išlaikantys šakninę apofoniją, yra nepriklausomi, nesusiję pamatavimo santykiais²² (plg. p. 373 t.). Nuosakos kategorijoje vaizdas atrodo sudėtingesnis. Infinityvas yra nepriklausomas, tad paveldėtoji šakninė apofonija

²² Apie išvestinius laikus, t. y. būtąjį dažninį (atsiradęs lietuvių kalboje) ir būsimąjį (bendrabaltiškas) to pasakyti negalėtume – abu perima pamatinio bendraties kamieno vokalizmą.

nija išlaikoma; tuo tarpu dalyvių, tiesiogiai susijusių su pamatinėmis indikatyvo formomis, sistemyje balsių kaita yra eliminuojama (plg. p. 373); menkų jos relikvų pasitaiko tik senuosiuose raštuose.

Baltų kalbų faktai monografijoje yra pateikiami ir interpretuojami labai profesionaliai; apsirikimai, netgi korektūros klaidos itin retos. Antai autorius K. Sirvydo du žodynus traktuoja kaip vieno žodyno skirtingus leidimus (plg. bibliografijoje p. 431). Nuosekliai žymima latvių kalbos antrinių dvigarsių pagrindinio ir šalutinio kirčio krintančioji priegaidė (pvz.: *cēļš, dzīļš, akmeņš, iesāls*), tačiau viename kitame pavyzdyje jos nėra (pvz.: *per* 'peria', p. 293 t., 391; *min* 'mina', p. 313²³; *pin* 'pina', *tin* 'tina', p. 313, 391 t.; *stumj* 'stumia', p. 326, 391; *vemj* 'vemia', p. 319, 392), o *zivs* atveju (p. 27 t., 392) priegaidė pažymėta klaidingai. Apsirikta ir pateikiant vieną kitą lietuvių kalbos žodį, pvz.: *aštuoni* (= *aštuoni*), p. 94 (išn. 151), 378; *stipra* (= *stipras*), p. 386. Kiek daugiau korektūros klaidų ir nenuoseklumų aptikau bibliografijoje. Antai G. Akelaitienės darbų pavadinimuose turi būti ne *morfologinės*, o *morfonologinės* (kaitos), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* angliška versija yra *Lithuanian Grammar* (be artikelio), p. 413; R. Venckutės straipsnio pavadinime *neapofonija* taisytina į *neoapofonija* (p. 435); Stepanovo vardas yra Jurijus (J.), p. 433; anglų kalba parašytų darbų bibliografijoje vietoj vyraujančių didžiųjų raidžių kartais parašomos mažosios.

Apibendrinant tai, kas čia svarstyta, norisi pabrėžti, kad D. Petit'o tyrimas išryškino paveldėtosios gramatinės apofonijos baltų kalbose likimą sąlygojančius veiksniai: 1) formalųjį (šaknies struktūra); 2) morfologinį (polinkis į binarines priešpriešas, morfemų produktyvumas); 3) semantinį (formų semantinė nepriklausomybė). Baltų kalbų savitumą autorius suvokia kaip jų gebėjimą indoeuropietiškas balsių kaitas ne tiek išlaikyti (užkonservuoti), kiek

²³ Kitur šios formos priegaidė pažymėta, pvz., *min* (p. 255, 390). Kalbamais atvejais priegaidė žymi, pvz., E. Kagainės- S. Ragės (KR) ir A. Rekenos (RV) žodynai; ME ji nežymima.

integruoti į savo sistemą, kurioje jos gali tapti netgi produktyvios.

Danielio Petit'o knyga yra ir brandus, akademiškas, ir drauge elegantiškas veikalas. Teiginiai pagrįsti, aiškūs, pateikti palyginti paprasta kalba. Žavi tai, kad autorius kruopščiai apžvelgia kitų mokslininkų nuomones, nesvarbu – pritaria joms ar ne.

Bonifacas Stundžia

Erdvilas Jakulis, **Lietuvių kalbos tekėti, teka tipo veiksmoždziai**, Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2004, 306. (Baltistica, XXXVIII (1–2) 2003).

Lithuanian has a large class of verbs characterized by a simple thematic present and a second stem in -ė- (e.g. *tekėti, tēka, tekėjo* "flow, run"). As the author (J.) records in the introduction, there is some indeterminacy in the way their synchronic properties and their prehistory are treated in the secondary literature, partly due to the lack of an exhaustive treatment of the data. This monograph (based on a 2002 Vilnius University dissertation) is a welcome attempt to fill this gap.

After a short introduction (pp. 8–11), the book is divided into two large chapters. The first one (pp. 12–83) is devoted to a synchronic description of the type. The second one focuses on diachrony on the following levels: comparison with Latvian (pp. 84–110), Old Prussian (pp. 110–116), Slavic (pp. 117–141) and, finally, Indo-European (pp. 142–159), and presents his own theory on the origin of this class of verbs (p. 115, 155ff.). The conclusions (pp. 160–164), and English summary (pp. 165–189), the bibliography and abbreviations (pp. 190–197), six appendices giving in tabular form a list of forms on some topics treated in the book (pp. 199–245), and a list of words (pp. 246–306) complete the volume.

The first chapter is divided into three sections: semantics (pp. 12–25), derivational status and relationship with other types of verbs or parts of speech (pp. 25–43), and morphological structure (pp. 43–83). From a functional point of view